

analysis of variance and Tukey method was used to review the results. The results showed that schemas of sensibility, sense of guilt, higher values, controllability, rationality, consensus with others, acceptance of feelings, blaming others in emotional schemas are significantly different in different types of anxiety disorders. Emotional schemas are a new method for different types of anxiety disorders diagnosing.

Keywords: cognitive schema, emotional schema, cognitive-behavioral therapy, anxiety disorders.

Отримано 28.12.2016

УДК 316.6:364.04

Сила Тетяна Іванівна

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ І ЧЛЕНІВ ЇХ РОДИН: РЕСУРСИ ГРОМАДИ

Сила Т. І. Психосоціальна підтримка учасників бойових дій і членів їх родин: ресурси громади. Статтю присвячено розгляду можливостей, які відкриває рівень громади у питаннях реінтеграції учасників бойових дій, психосоціальної підтримки сімей ветеранів АТО, а також висвітленню досвіду застосування соціально-психологічних практик мобілізації ресурсів громади. Розглядаються психологічні, соціальні, та організаційні ресурси громади, які можуть бути задіяні у професійній діяльності соціальних працівників. В якості методологічного інструменту мобілізації ресурсів соціальним працівникам пропонується трирівнева концепція наснаження (психологічний, соціальний, політичний рівні). Розкриваються можливості соціального картування як практики трансформації проблем у ресурси на рівні громади.

Ключові слова: психосоціальна підтримка, громада, ресурси, наснаження, учасники бойових дій, соціальне картування, професійна діяльність соціальних працівників

Сила Т. І. Психосоциальная поддержка участников боевых действий и членов их семей: ресурсы сообщества. Статья посвящена рассмотрению возможностей, которые открывает уровень сообщества в вопросах реинтеграции участников боевых действий, психосоциальной поддержки семей ветеранов АТО, а также освещению опыта применения социально-психологических практик мобилизации ресурсов сообщества. Рассматриваются психологические, социальные и организационные ресурсы сообществ, которые могут быть задействованы в профессиональной деятельности социальных работников. В качестве методологического инструмента мобилизации ресурсов социальным работникам предлагается трехуровневая концепция эмпауермента (психологический, социальный, политический уровни). Раскрываются возможности социального картирования как практики трансформации проблем в ресурсы на уровне сообщества.

Ключевые слова: психосоциальная поддержка, сообщество, ресурсы, эмпауермент, участники боевых действий, социальное картирование, профессиональная деятельность социальных работников

Постановка проблеми. Питання розуміння й ефективного використання ресурсів громади у професійній діяльності фахівців «допомагаючих» професій (зокрема, психологів і соціальних працівників) актуалізується в сучасному українському соціально-психологічному дискурсі [1, 3, 6, 7, 8 та ін.] у

відповідь на зростаючу потребу в психосоціальній підтримці сотен тисяч внутрішніх переселенців та десятків тисяч військових, ветеранів АТО і їх родин.

Вихідні передумови. Зокрема, Л.Найдьонова, розвиваючи концепт рефлексивного капіталу територіальних спільнот, вперше поставила проблему психологічної (не)готовності соціальних працівників до професійної діяльності на рівні територіальної громади [6]. У численних публікаціях Ю. Швалба розробляється тематика психологічної організації простору життя особистості, життєвого середовища, а також способу життя спільноти як мети соціальних змін у соціальному проектуванні [8].

Н. Кривоконь зазначає, що «... використання можливостей взаємодопомоги, мобілізація місцевих ресурсів, координація зусиль різних гілок влади та окремих громадян та інституцій, модерація у конфліктних, спірних ситуаціях – далеко не повний перелік завдань, що стоять перед соціальними працівниками в контексті діяльності на рівні громади» [3].

Метою цієї публікації є висвітлення можливостей, які відкриває рівень громади у питаннях реінтеграції військових, психосоціальної підтримки сімей ветеранів АТО, а також способів мобілізації ресурсів громади, що ґрунтується на досвіді застосування теоретичних підходів роботи в громаді у практичній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Аналіз зарубіжного досвіду [9, 10] дозволяє стверджувати, що соціальна реінтеграція екс-комбатантів у суспільство практично відбувається саме на рівні громади і великою мірою зумовлюється її згуртованістю і величиною соціального капіталу.

Наприклад, важливим чинником, що може зумовити розвиток посттравматичного стресового розладу, є відсутність підтримки людей, які пережили травму, на рівні громади [5]. Разом із цим, дослідження Kaplan, Nussio [9] емпірично доводять, що успіх соціальної реінтеграції військових (який оцінюється за показниками рівня активності залученості екс-військових до діяльності в громадських організаціях) залежить від низки чинників, зокрема: рис самого екс-комбатанта, характеристик громади, в яку воїн повертається, а також від того, наскільки безпечним і комфортним є середовище проживання.

Загалом, рівень участі екс-військових у справах громади є нижчим, ніж у інших груп населення. Тим не менше, їх соціальна громадська активність залежить від їх попереднього довоєнного досвіду (сімейної, громадської чи шкільної соціалізації), післявоєнної ситуації (задоволеність сімейним життям та прибутком), а також від рівня внутрішньо-групової ідентифікації із військовими структурами.

Людина, яка нещодавно повернулася із зони бойових дій, матиме дуже виражену «військову» ідентичність і міцні психологічні зв'язки зі спільнотою побратимів, що зумовлено сильним поділеним досвідом спів-переживання війни, бойового стресу і виживання. При цьому інші ідентичності – як-то чоловік, батько, син чи професіонал – відновлюватимуться поступово, по мірі реінтеграції у суспільство, адаптації до мирного життя.

З іншого боку, успіх соціальної реінтеграції екс-військового корелює також із загальним рівнем розвитку культури участі у місцевій громаді. У громадах із високою соціальною згуртованістю, яким притаманна висока культура участі громадян, ветеран виявляється «включеним» у різні види суспільно-корисної діяльності від самого початку повернення із зони бойових дій. Одночасно із цим він відчуває підтримку громади і свою для неї корисність [9].

Розуміння ресурсів, які надає громада у розв'язанні численних соціальних проблем, у тому числі, проблем реінтеграції ветеранів АТО, відкриває широкий простір можливостей для психосоціальної роботи. Йдеться, щонайменше, про: психологічний ресурс – громада як простір для задоволення екзистенційних потреб людини; ресурс соціального капіталу – довіра і взаємодія у громаді; людський ресурс – люди з їх здібностями і можливостями; організаційний ресурс – організації і установи різних відомств, що функціонують у громаді; матеріальний ресурс – можливості фізичного й фінансового капіталів громади [1].

Психологічний ресурс спільнот, з якими ідентифікує себе людина, полягає, зокрема, в тому, що вони (спільноти) виступають джерелом задоволення важливих соціально-психологічних потреб особистості – у приналежності до групи і прив'язаності (А. Маслоу), а також у встановленні зв'язків із іншими людьми і в укоріненні, відчутті свого роду, минулого (Е. Фромм).

Спільнота виступає психологічним ресурсом, якщо приналежність до неї дає відчуття емоційної безпеки; якщо особистість почувається в ній вільною і достатньо впливовою; якщо вона поділяє цінності інших у цій громаді і відчуває з ними єдність; якщо вона має сильний емоційний зв'язок, утворений спільними переживаннями як минулого, так і майбутнього [7].

Спільнота побратимів і є таким потужним ресурсом для ветеранів АТО на психологічному рівні, оскільки тут ветеран почуває себе більш впливовим, захищеним і потрібним, ніж, наприклад, у місцевій спільноті.

З іншого боку, для багатьох ресурсною на психологічному рівні виявляється місцева громада, в якій людина народилася і провела своє дитинство. Спогади про щасливе дитинство у сільській місцевості, друзів, рибалку, ліс, бабусю з дідусем, певну захищеність і безтурботність, дають сили для відновлення, і, крім цього, слугують ресурсом у задоволенні екзистенційних потреб у корінні та встановленні/відновленні зв'язків.

Соціальний ресурс громади визначається рівнем її згуртованості та розвитком соціального капіталу - продуктивного ресурсу, що виникає в міжособистісній взаємодії, забезпечує стабільність соціальної системи та підвищує особистісні ресурси людини.

Соціальний капітал можна порівняти з «клеєм», що дозволяє мобілізувати додаткові ресурси людських відносин на основі довіри і зв'язків, тобто нарощування соціального капіталу спільноти зміцнює її, забезпечуючи згуртованість людей у громаді. Чим більший радіус довіри (коло осіб чи соціальних груп, що входять в єдину систему довірчих стосунків), тим потужніший соціальний капітал громади, тим ширшим є коло «якісних» відносин між людьми.

На нашу думку, усвідомлення того, що серцем і найбільшим багатством будь-якої громади є люди – з їх здібностями і талантами, можливостями і бажаннями – перший крок на шляху подолання численних проблем українського суспільства. Саме такий підхід пропонується в навчально-методичному посібнику «Громади України: на шляху відродження» [2]. Автори використовують модель «серця», яке оточене трьома концентричними колами.

Серце посередині діаграми символізує пересічних людей, які взяли на себе зобов'язання працювати разом над поліпшенням своєї громади. Тільки люди здатні перетворювати світ навколо себе. Тобто людський ресурс є серцем будь-якої громади.

Перше коло, що оточує серце, символізує лідерів і організації (місцеві органи влади, НУО), які працюють безпосередньо з "серцем", щоб стимулювати і підтримувати процеси розвитку громад. Це той рівень, на якому знаходяться соціальні працівники, лідери розвитку громади. До цього кола входять також місцеві чи обласні органи виконавчої влади, а також регіональні недержавні ресурсні центри. Їхня роль полягає у наданні підтримки, інформації та технічної допомоги, але вони ніколи не повинні займати місце «серця», тобто виконувати роботу за людей.

Друге коло символізує регіональні та загальнодержавні владні та неурядові структури, які створюють зовнішнє середовище для процесів розвитку громад шляхом: формування законодавчого поля; визначення політичного курсу; лобювання інтересів громад на національному/регіональному рівні.

Третє коло уособлює зовнішні умови, що впливають на розвиток громадянського суспільства, діяльність міжнародних фондів та організацій.

Організаційний ресурс громади, відтак, включає, але не обмежується державними організаціями і установами різних відомств, що функціонують у громаді, органами місцевої влади, громадськими та благодійними організаціями, комунальними закладами. Усі ці організації, відповідно до наведеної моделі, покликані слугувати задоволенню потреб людей та сприяти вирішенню їх проблем.

Американські колеги, які мають більш ніж 20-річний досвід реінтеграції військових, переконані, що вона буде успішною у разі, якщо усі без виключення структури громади (формальні і неформальні) будуть включені в систему психосоціальної підтримки військових та їх сімей. Зокрема, з метою посилення мотивації та спроможності цивільних громад підтримувати сім'ї військових, Дослідницький інститут сімей військовослужбовців (Університет Пердью, штат Індіана) розробив серію буклетів «Як допомогти військовослужбовцям і сім'ям ветеранів» [10]. У цій серії пропонуються пам'ятки для вчителів, медичних працівників, фахівців у сфері психічного здоров'я, фінансових установ, професіоналів у галузі права, працівників університетів (окремо – для деканатів, консультантів та викладачів), закладів по роботі з людьми з інвалідністю, працівників дошкільного виховання, фахівців, що надають соціальні послуги у сім'ї, а також окремо для сім'ї, сусідів і друзів.

Безумовно, організаційний ресурс сільських громад або невеликих міст поступається обласним центрам чи великим містам. Крім цього, інколи доступ до організаційних ресурсів виявляється обмеженим через проблеми з корупцією, байдужість деяких посадових осіб, низьку поінформованість громадян або надмірне навантаження працівників відповідних установ та організацій (що трапляється в умовах скорочення під час економічної кризи).

Тим не менше, працюючи в рамках концепції наснаження (empowerment), соціальний працівник отримує можливість впливати на перебіг подій посередництвом перерозподілу влади і відповідальності у громаді. Розподілена, спільна влада, що має місце у взаємовідносинах, розглядається як багатовекторний соціальний процес, який допомагає людям здобути контроль над своїм життям, наснажитися.

Традиційно говорять про три рівні наснаження: індивідуальний (психологічний), соціальний (на рівні громади) та політичний.

На психологічному рівні наснаження розглядається як процес, що допомагає людині набути здатності контролювати власне життя, актуалізуючи певні ресурси, «силу», «енергію» [4], тобто відчувати і використовувати «владу всередині».

Наснажувати клієнта з боку фахівця допомагаючої професії означає так впливати на нього, щоб відбулися зміни у емоційній, когнітивній (пізнавальній) та поведінковій сферах особистості. Зокрема, приміром, на рівні емоцій у клієнта повинні з'явитися відчуття впевненості у своїх силах, насиченість енергією, певне піднесення, натхнення. На когнітивному рівні, має відбутися переоцінка можливостей, сформуватися позитивне мислення, розкритися потенціал, проявитись аналітичні здібності тощо. Поведінкова сфера особистості має характеризуватися активністю, прагненням реалізації планів і конкретними діями, налагодженням взаємодії з іншими, побудовою нових стосунків, пошуком однодумців та ін. [4].

Кривоконь Н. І. (м. Харків) говорить про успішний досвід запровадження практик наснаження при роботі з учасниками бойових дій в Афганістані, ветеранами АТО, які мають інвалідність, та членами їх сімей. Зокрема, психолог відмічає такі досягнуті результати: ослаблення травмуючого досвіду; самопізнання, самодіагностика; усвідомлення, озвучення та самоаналіз існуючої проблематики, виділення важливих життєвих цілей і завдань для її подолання; усвідомлення причин труднощів чи проблем; прийняття себе нового (зміненого); пошук, позначення і мобілізація ресурсів (внутрішніх і зовнішніх) для вирішення завдань; формування навичок ефективного спілкування та взаємодії з оточенням; допомога у формуванні нових життєвих цілей та стратегій.

Соціальний рівень наснаження передбачає активізацію людського, соціального й організаційного ресурсів громади, тобто роботу на рівні спільноти, використання можливостей «влади разом». Оскільки серцем будь-якої громади є люди, то мобілізація її ресурсів є більш ефективною, якщо вона відбувається за участі її мешканців. Якщо жителі місцевої громади беруть безпосередню участь, приміром, у визначенні пріоритетів місцевого розвит-

ку, то це має позитивний вплив на життя громади, адже її члени відчують свою причетність до цих процесів, а місцева влада у своїй діяльності має змогу демонструвати відповідність своїх рішень запитам населення та підвищувати рівень суспільної довіри.

Нарешті, політичний рівень наснаження передбачає використання «влади для» з метою привернення уваги до проблем уразливих верств населення, його завдання – зробити видимими проблеми простих людей для «влади над» і змусити її спів-працювати для вирішення цих проблем. Корисним тут є такий метод соціальної роботи як адвокація – діяльність із обстоювання певної справи чи ідеї, яка часто супроводжується спробами впливати на конкретні рішення державних структур, політику. Адвокація виступає інструментом донесення думок «низового рівня», або рядових громадян, до впливових осіб і центру влади.

Найбільш ефективними зарекомендували себе так звані партисипативні (від англ. «participate» – брати участь) практики, які передбачають залучення як пересічних громадян, так і посадовців, представників відповідальних організацій до прийняття спільних рішень. Одним із таких методів є соціальне картування громади, яке дозволяє не лише окреслити коло наявних проблемних питань, а й визначити рівні участі мешканців громади у їх розв'язанні. Метод є цінним саме в контексті виявлення і мобілізації ресурсів громади. І саме з виявлення наявних ресурсів, а не з набору наявних проблем варто починати, коли ведемо мову про розвиток громади. Адже якщо ми малюємо карту проблем, то виникає почуття безпомічності, залежності від браку фінансових та матеріальних ресурсів. В разі ж, якщо наші ментальні карти сповнені можливостей, з'являється віра у власні сили, впевненість у власній впливовості, усвідомлюється реальність позитивних змін. За такого підходу громада стає «живою», починає виходити зі стану апатії, а після перших самостійних результатів – стає більш сильною, наснаженою та привабливою.

Зазначений метод успішно затосовується автором публікації при роботі з сільськими громадами і містянами, зі студентами, а також фахівцями соціальних служб – психологами і соціальними працівниками [1].

За висловами фахівців, створення карти з огляду на наявні в їх громадах ресурси у питаннях підтримки сімей ветеранів АТО, дозволяє їм комплексно, і під іншим кутом поглянути на аналізовані проблеми, візуалізувати взаємозв'язки між основними зацікавленими сторонами у громаді, виявити сильні і слабкі сторони своїх громад, конкретизувати проблеми, а подекуди – і трансформувати їх у цілі своєї професійної діяльності на рівні громади.

Спільне обговорення створених карт також дає підстави для роздумів. Зокрема, на деяких картах у центрі розташовується сім'я ветерана АТО, на інших – Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, мобільна бригада соціально-психологічної допомоги або районна державна адміністрація чи виконком. На одних картах відсутні чіткі межі між відомствами й організаціями, на інших – вони є, наприклад, чіткий розподіл між громадськими і державними організаціями. У центрі аналізу можуть бути також позитивні і негативні взаємозв'язки або ж їх повна відсутність між організаціями у громаді.

На деяких картах представлені і проблемні місця: занедбаний парк у центрі міста, де часто трапляються бійки; бар, де збираються військові і зловживають алкоголем; залізничний вокзал (під знаком запитання), роль якого, на думку фахівців, недооцінюється саме в контексті використання його ресурсів для реінтеграції військовослужбовців.

Попри індивідуальну своєрідність кожної громади, зміст проблематики повторюється, наприклад, небажання поліції помічати проблему домашнього насильства і співпрацювати з фахівцями соціальних служб; байдужість і небажання співпрацювати у працівників медичних установ; слабка координація діяльності громадських і державних структур; недостатнє фінансування; недовіра і страх по відношенню до військових у громадах, стигматизація військових; відсутність ефективного зворотнього зв'язку із соціальними службами різного профілю.

У процесі діалогу і пошуку відповідей на проблемні запитання відбувається трансформація виявлених проблем у ресурси, переосмислюється і розширюється простір професійної діяльності соціальних працівників.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Отже, для ефективної діяльності на рівні громади соціальному працівнику необхідно залучати потужні ресурси: враховувати мотиваційні чинники; спільно визначати проблеми та пріоритети, виводити їх на рівень колективного усвідомлення; демонструвати громаді перспективи її розвитку; переконувати у важливості залучення громади до процесу прийняття рішень і можливості впливати на владні рішення; застосовувати новизну підходів; мотивувати жителів громади до спільної суспільно-корисної діяльності; встановлювати довірливі стосунки; взаємодіяти зі ЗМІ, громадськими організаціями, місцевою владою, неформальним структурами у громаді (сусідами, групами за інтересами та ін.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Акименко Ю. Ф.* Як допомогти родині учасника бойових дій: методичний посібник для соціальних працівників і психологів / Ю. Ф. Акименко, Т. І. Сила – Чернігів: Десна Поліграф, 2017. – 144 с.
2. *Громади України: на шляху відродження: [навчально-методичний посібник] / Відповідальний за випуск К. Гурієнко.* – К. : Ай- Бі, 2002. – 279 с. – С. 29–39.
3. *Кривоконь Н. І.* Актуальні завдання соціальних працівників: реагування на сучасні виклики українських реалій / Н. Кривоконь // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. – 2014. – № 1 (4). – С. 36-41.
4. *Кривоконь Н.* Соціально-психологічні практики ресоціалізації комбатантів з обмеженими фізичними можливостями / Н. Кривоконь // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з питань комплексної реабілітації учасників антитерористичної операції, що мають функціональні обмеження (м. Харків, 23-24 жовтня 2016 р.). – Київ: «Видавництво «Лівий берег». – С. 11-14.
5. *Мюллер М.* Якщо Ви пережили психотравмуючу подію. Серія «Сам собі психолог» / М. Мюллер. – Видавництво УКУ «Свічадо». – Львів, 2014.
6. *Найдьонова Л. А.* Рефлексивна психологія територіальних спільнот / Л. Найдьонова – К. Міленіум, 2012. – 280 с.
7. *Сила Т. І.* Психологічний сенс громади в системі соціально-психологічних категорій / Т. Сила // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія». Випуск 58. – 2015. – С. 143-146.

8. Швалб Ю. М. Проектування форм організації та технологій соціальної і психологічної допомоги постраждалому населенню / Ю. Швалб // Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Т.7. – вип. 39. – 2015. – С. 431-440.
9. Kaplan O., Nussio E. Community Counts: The Social Reintegration of Ex-combatants in Colombia / O. Kaplan, E. Nussio // Conflict Management and Peace Science. [Електронний ресурс] – September, 5th. – 2010 – Available from <http://www.urosario.edu.co/urosariofiles/b9/b983c97b-e4ce-4edd-8b79-869df024010c.pdf>
10. How to Help Series. The Military Family Research Institute [Електронний ресурс] – Available from <https://www.mfri.purdue.edu/publications/how-to-help.aspx#tab1-item1>

REFERENCES TRANSLITERATED

1. Акюменко Іу. F. Як допомоги родині учасника бойових дій: методичний посібник для соціальних працівників і психологів / Іу. F. Акюменко, Т. І. Сила – Чернівці: Десна Поліграф, 2017. – 144 с.
2. Hromady Ukrainy: na shliakhu vidrodzhennia : [navchalno-metodychnyi posibnyk] / Vidpovidalnyi za vypusk K. Hurienko. – K. : Ai- Bi, 2002. – 279 s. – С. 29–39.
3. Kryvokon N. Sotsialno-psykholohichni praktyky resotsializatsii kombatantiv z obmezhenyimi mozhlyvostiamy / N. Kryvokon // Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z pytan kompleksnoi rehabilitatsii uchastnykiv antyterrorystychnoi operatsii, shcho maiut funktsionalni obmezhennia (m. Kharkiv, 23-24 zhovtnia 2016 r.). – Kyiv: «Vydavnytstvo «Livy bereh». – S. 11-14.
4. Kryvokon N. I. Aktualni zavdannia sotsialnykh pratsivnykiv: reahuvannia na suchasni vyklyky ukrainskykh realii / N. Kryvokon // Problemy sotsialnoi roboty: filozofiiia, psykholohiia, sotsiolohiia. - 2014. - № 1 (4). - S. 36-41.
5. Miuller M. Yakshcho Vy perezhlyly psykhotravmuiuchu podiiu. Seriiia «Sam sobi psykholoh» / M. Miuller. – Vydavnytstvo UKU «Svichado». – Lviv, 2014.
6. Naidonova L. A. Refleksyivna psykholohiia terytorialnykh spilnot / L. Naidonova – K. Milenium, 2012. – 280 s.
7. Syla T. I. Psykholohichni sens hromady v systemi sotsialno-psykholohichnykh katehorii , T. I. Syla // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «Psykhohiia». Vypusk 58. – 2015. – s. 143-146.
8. Shvalb Iu. M. Proektuvannia form orhanizatsii ta tekhnolohii sotsialnoi i psykholohichnoi dopomohy postrazhdalomu naseleniu / Iu. Shvalb // Aktualni problemy psykholohii. Zbirnyk naukovykh prats instytutu psykholohii im. H. S. Kostiuuka NAPN Ukrainy. – Т.7. – vyp. 39. – 2015. – s. 431-440.
9. Kaplan O., Nussio E. Community Counts: The Social Reintegration of Ex-combatants in Colombia / O. Kaplan, E. Nussio // Conflict Management and Peace Science. [Elektronnyi resurs] – September, 5th. – 2010 – Available from <http://www.urosario.edu.co/urosariofiles/b9/b983c97b-e4ce-4edd-8b79-869df024010c.pdf>
10. How to Help Series. The Military Family Research Institute [Elektronnyi resurs] – Available from <https://www.mfri.purdue.edu/publications/how-to-help.aspx#tab1-item1>

Syla T. I. Psychosocial support of combatants and their family members: community resources. The article is devoted to the consideration of opportunities that opens the community level in the issues of reintegration of combatants, psychosocial support of ATO veterans' families, as well as coverage of the experience of applying socio-psychological practices in mobilizing community resources. The psychological, social, and organizational resources of the community that may be involved in the professional activities of social workers are considered. As a methodological tool for mobilizing resources, social workers are offered a three-level concept of empowerment (psychological, social, political level). The possibilities of social mapping as a practice of transforming problems into resources at community-level are revealed. Reflections of social workers and psychologists involved in the practices of psychosocial support to war veterans and their families at the community level are presented together with the possible implications for the social workers' capacity development. It is concluded that for effective

community-based professional activity, a social worker needs to attract powerful resources: to take into account motivational factors; jointly with the clients identify problems and priorities, bring them to the level of collective awareness; demonstrate to the community the prospects for its development; to convince the importance of involving the community in the decision-making process and the ability to influence government decisions; apply novelty approaches; motivate community residents for a common socially useful activity; establish trusting relationships; interact with mass media, public organizations, local authorities, informal structures in the community (neighbors, interest groups, etc.).

Keywords: psychosocial support, community, resources, empowerment, combatants, social mapping, professional activity of social workers

Отримано 25.09.2017

УДК:159.937

Третяк Тетяна Миколаївна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МИСЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Третяк Т. М. Психологічні особливості мисленнєвої діяльності школярів. З'ясовується роль структурно-функціонального аналізу інформації в процесі мисленнєвої діяльності учнів різних вікових груп. Розглядається функціонування основних мисленневих операцій: класифікація, узагальнення, порівняння за принципом аналогії; основних розумових процесів: аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування, а також їх роль у забезпеченні успішності продуктивного мислення учні. Обґрунтовується домінуюче функціонування відповідного психічного процесу із когорти психічних процесів, що складають основу розумового розвитку школяра, стосовно певного вікового рівня (сприймання, пам'ять, мислення, уява). Наголошується на важливості включення до змісту навчання учнів оволодіння інструментальними знаннями, способами логічного упорядкування важливих елементів узагальненого досвіду пізнання, тобто дидактично опрацьовані притаманні сучасній науці узагальнені способи аналізу дійсності. Аналізуються кількісні і якісні характеристики та інструментарій такого аспекту розумового розвитку, як засвоєння інформації. Описано специфіку розвитку мисленнєвої діяльності учнів у процесі розв'язування задач, пов'язаних із вирішенням проблеми, трансформацією, засвоєнням нової інформації чи пошуку, конструюванням шуканого інструмента її розв'язування, зокрема в нових, різного роду ускладнених умовах. Обговорюється питання стосовно формування готовності учня до сприймання нової інформації. Аналізуються основні детермінанти конструювання неадекватних інформаційних блоків та їх системоутворююча функція у помилковому відображенні структурно-функціональних властивостей елементів конструювання у процесі побудови задуму розв'язування задачі.

Ключові слова: мислення, сприймання, інформація, задача, конструювання, стратегія.

Третяк Т. Н. Психологические особенности мыслительной деятельности школьников. Выясняется роль структурно-функционального анализа информации в мыслительной деятельности учащихся различных возрастных групп. Рассматривается функционирование: основных мыслительных операций: классификация, обобщение, сравнение по принципу аналогии; основных умственных процессов: анализ, синтез, обобщение, абстрагирование, а также их роль в обеспечении успешности продуктивного мышления учащегося. Обосновывается доминирующее функционирование соответствующего психического процесса из